

**ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО**

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.3.13>**ЛІЗОГУБОВА Н.В., ОВЧАРЕНКО А.О., ШУКАЙ К.П.****УТИЛІЗАЦІЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ****WASTE DISPOSAL IN UKRAINE: CURRENT SITUATION
AND DEVELOPMENT PROSPECTS**

Авторами в науковій статті було досліджено досить важливу та нагальну проблему утилізації відходів в Україні. В роботі піддається аналізу сучасний стан утилізації відходів на території України з використанням офіційних даних та перспективи його розвитку, що значною мірою ґрунтуються на Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Значну увагу в науковій статті приділено дослідженню поводження з відходами в Україні на сучасному етапі. Було встановлено, що утилізації зазнає лише близько 10% відходів, тоді як решта (90%) вивозяться на сміттєзвалища та полігони для сміття. При цьому площа сміттєзвалищ та полігонів становить уже близько 9 тис. гектарів і постійно збільшується внаслідок нагромадження відходів.

Авторами наводяться окремі дефініції поняття «утилізація», що були запропоновані в науковому співтоваристві, які змістовно є досить схожими та фактично відображені у Законі України «Про відходи».

У науковій статті автори наголошують на необхідності прийняття єдиного нормативно-правового акту, який би регулював процес утилізації відходів. Для того щоб забезпечити високий рівень юридичної техніки та регламентації, видається доцільним називати вищевказаний закон Законом України «Про утилізацію відходів».

Особливу увагу у роботі присвячено перспективам розвитку утилізації відходів. Зокрема, аналізуються положення Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» та Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, відповідно до яких має відбуватися збільшення обсягів використання вторинної сировини на 20% та зменшення частки відходів, що захоронюються, на 15%. Автори звертають увагу на те, що досягнення таких прогресивних результатів буде можливим виключно у разі, якщо держава здійснить ряд заходів, спрямованих на заохочення утилізації відходів. Зокрема, є необхідним проводити агітаційні роботи з населенням з метою виховання в індивідів екологічної правосвідомості та усвідомлення ними власної відповідальності за екологічне майбутнє держави. Крім того, доцільно застосовувати економічні заохочення, приміром, зменшити оподаткування на діяльність, пов'язану із

© ЛІЗОГУБОВА Н.В. – студентка IV курсу (Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

© ОВЧАРЕНКО А.О. – студент IV курсу (Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

© ШУКАЙ К.П. – студентка IV курсу (Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

рециклінгом відходів, та організувати здійснення фінансових виплат особам, що залучені до утилізації відходів, самостійно здійснюють його сортування.

Ключові слова: *відходи, утилізація відходів, рециклінг відходів, вторинна переробка, навколишнє природне середовище, Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».*

The authors of the scientific article investigated a very important and urgent problem of waste disposal in Ukraine. The paper analyzes the current state of waste disposal in Ukraine using official data and prospects for its development, which are largely based on the Law of Ukraine “On Basic Principles (Strategy) of State Environmental Policy of Ukraine until 2030”.

Considerable attention in the scientific article is paid to the study of waste management in Ukraine at the present stage. It was found that only about 10% of waste is disposed of, while the rest (90%) is disposed of in landfills. At the same time, the area of landfills is already about 9 thousand hectares and is constantly increasing due to the accumulation of waste.

The authors provide some definitions of the term “disposal”, which were proposed in the scientific community, which are quite similar in content and, in fact, reflected in the Law of Ukraine “On Waste”.

In the scientific article, the authors emphasize the need to adopt a single legal act that would regulate the process of waste disposal. In order to ensure a high level of legal technique and regulation, it seems appropriate that this be a law that could be called the Law of Ukraine “On Waste Disposal”.

Particular attention is paid to the prospects for the development of waste disposal. In particular, the provisions of the Law of Ukraine “On Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine until 2030 year” and the National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030 year are analyzed, according to which the use of secondary raw materials should increase by 20% and reduce the share of landfilled waste by 15%. The authors note that the achievement of such progressive results will be possible only if the state implements a number of measures aimed at encouraging waste disposal. In particular, it is necessary to carry out propaganda work with the population in order to educate individuals of environmental legal awareness and awareness of their own responsibility for the environmental future of the state. In addition, it is advisable to apply economic incentives, for example, to reduce taxes on activities related to waste recycling and to organize financial payments to persons involved in waste disposal, self-sorting.

Key words: *waste, waste disposal, waste recycling, recycling, environment, Law of Ukraine “On Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2030”.*

Вступ. У процесі збільшення кількості людей на планеті поступово зникала значна кількість видів тварин, змінювалася екосистема планети, зростало забруднення навколишнього природного середовища тощо. Не даремно сучасну епоху позначає поняття «антропоцен», яке пов'язане із небаченим раніше впливом людства на екосистему Землі, коли вона зазнає найбільших змін саме в результаті діяльності людей. Попри те, що стосовно доцільності застосування цього поняття в науковому співтоваристві точиться дискурс, воно досить вдало відображає сутність процесів, що відбуваються сьогодні в екосистемі планети.

Одним із проявів руйнівного впливу людства на стан навколишнього природного середовища є накопичення великої кількості відходів, які на території України прийнято захороняти на полігонах, залишати на звалищах або взагалі спалювати. У результаті всіх цих дій біоценоз та біотоп (складники екологічної системи) зазнають негативного впливу від шкідливих сполук, які проникають у землю, підводні води та виділяються в атмосферу. Отже, протягом останніх 200 років у світі ведеться активна діяльність, спрямована на повторне використання відходів, тобто їх утилізацію (рециклінг). За допомогою останньої є можливим надати «друге життя» відходам, використовуючи їх за різним призначенням, що позитивно вплине на стан навколишнього природного середовища та звільнить значну територію України від сміттєзвалищ та полігонів.

Аналіз останніх досліджень. Проблема утилізації відходів була предметом дослідження багатьох науковців, серед них: І.А. Березяк, М.В. Берлінг, Т.Б. Данилович, Т.М. Довга, В.М. Ільченко, С.В. Кривенко, І.А. Мандзюк, В.С. Махитько, Н.П. Попович, О.В. Рибалка, М.В. Федунь та інші. Однак занадто низькі показники відходів, що утилізуються, свідчать про невирішеність проблеми та необхідність додаткових наукових розробок та вироблення рекомендацій у цій сфері.

Постановка завдання. Для того щоб належним чином дослідити тему утилізації відходів, авторам варто вирішити такі завдання: проаналізувати та порівняти поводження з відходами в Україні та світі; охарактеризувати сутність утилізації та навести її переваги; сформулювати рекомендації стосовно розширення застосування рециклінгу на території України.

Результати дослідження. На наше переконання, для того щоб усвідомити важливість вирішення проблеми з надмірним накопиченням відходів, необхідно оцінити її масштаби. За даними Міністерства розвитку громад і територій України, в Україні за 2020 рік утворилося понад 54 млн м³ побутових відходів, або понад 10 млн тон, які захоронюються на 6 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною площею майже 9 тис. га [1]. Отже, 10 тон побутових відходів, які утворилися протягом 2020 року, знаходяться на сміттєзвалищах та полігонах, позбавлені можливості повторного використання.

Станом на 2014 рік загальна маса накопичених на території України відходів у поверхневих сховищах перевищує 25 млрд тон, що в розрахунку на 1 кв. км площі становить близько 40 тис. тон. Щорічно з утворених відходів в Україні не більш 10% використовуються як вторинні матеріальні ресурси, а інші надходять на захоронення [2, с. 134]. Обсяг територій, на яких знаходяться сміттєзвалища та полігони, становить майже 9 тис. гектарів, це площа цілого міста Кременчук Полтавської області або міста Хмельницький [3].

Перед тим, як перейти до аналізу поняття та сутності утилізації відходів, видається доцільним з'ясувати, що варто розуміти під поняттям «відходи». У науковій літературі міститься велика кількість визначень цієї категорії, однак, на нашу думку, доцільно скористатися тим, що закріплене законодавцем у Законі України «Про відходи» (далі – Закон), адже воно досить вдало відображає зміст самого поняття. Відповідно до ст. 1 Закону, відходи – це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [4].

Дослідження сутності утилізації відходів вимагає надання визначення цьому поняттю. У науковій літературі зустрічаються різні підходи до розуміння утилізації. Так, О.В. Рибалова стверджує, що утилізація – це замкнутий цикл повного повернення відновлених матеріалів у виробництво [5, с. 304]. Своєю чергою М.В. Федунь наголошує на тому, що поняття «утилізація» охоплює будь-який процес переробки використаних виробів, упаковок, тари або відходів виробництва продукції, які можуть бути використані в подальшому технологічному процесі як вторинна сировина, вихідні матеріали або засоби для отримання енергії із застосуванням відповідних технологій [6, с. 61].

Хоча наукове співтовариство й пропонує різні дефініції поняття «утилізація», усі вони змістовно є схожими і досить вдало скомпоновані в Законі. Відповідно до нього утилізація – це використання відходів як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів [4].

Попри те, що законодавець частково врегулював проблему утилізації відходів у Законі України «Про відходи», Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», Законі України «Про місцеві державні адміністрації», Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», проблема утилізації відходів залишається невирішеною. Підтвердженням цього слугує інформація, що оприлюднена Міністерством розвитку громад і територій України. Відповідно до неї завдяки впровадженню в 1 725 населеному пункті роздільного збирання побутових відходів, роботі 34 сміттесортувальних ліній, 1 сміттєспалювального заводу і 3 сміттєспалювальних установок перероблено та утилізовано близько 6,3% побутових відходів, з них: 1,7% спалено, а 4,6% побутових відходів потрапило на заготівельні пункти вторинної сировини та сміттєпереробні лінії [1]. Таким чином, за 2020 рік утилізовано та перероблено лише 6,3% побутових відходів. Для порівняння, у світі щорічно переробляється понад 600 млн тон відходів, близько 40% сировини, використаної світовою промисловістю, – це вторинні ресурси. Грошовий обіг сектору з переробки відходів в світі перевищує 160 млрд доларів, а в наукові дослідження в цьому напрямку приватними компаніями інвестується більше 20 млрд доларів [7]. Найкраще зі своїм сміттям

справляється Швеція, переробляючи 52% від загальної кількості відходів. За нею йдуть Австрія (49,7%) і Німеччина (48%) [8].

Вищенаведені статистичні дані викликають логічне запитання: «Чому передові країни світу приділяють значну увагу рециклінгу відходів?» Відповідь на це питання досить проста. Країни, які сьогодні називаються «провідними», стали такими передусім завдяки розвиненій правосвідомості громадян та відповідальному ставленню до власного майбутнього та майбутнього держави. Жителі таких держав, як США, Німеччина, Швеція, Данія, Австрія, Франція та інші, усвідомлюють важливість збереження екосистеми і докладають до цього власні зусилля. Крім того, високі показники рециклінгу детерміновані політикою держав у цій сфері, які зменшують оподаткування для підприємств, які займаються переробкою відходів, надають грошові заохочення тим, хто займається сортуванням сміття, зокрема завдяки встановленню спеціальних автоматизованих сортувальних машин, тощо.

Варто охарактеризувати переваги утилізації відходів, адже саме вони є одним із стимулів, які змушують частину людей відповідально ставитися та долучатися до системи рециклінгу. Н.П. Попович у своїй дисертації до переваг рециклінгу відносить: зниження техногенного пресингу на довкілля; максимальне використання ресурсу, який підлягає вторинній переробці; мінімізацію забруднюючого впливу людської діяльності на довкілля, обмеження кількості сміттєзвалищ; збереження енергії та природних ресурсів підвищення рівня споживчої культури, формування екологічної правосвідомості [9, с. 31]. Повністю погоджуємося із тим, що рециклінг має велику користь для екосистеми та екологічної правосвідомості людей, що вкотре доводить важливість державної підтримки утилізації відходів.

Сучасний стан утилізації відходів уже був досліджений із використанням офіційних статистичних даних. Втім, які перспективи розвитку рециклінгу на території України? Порівняно нещодавно було прийнято Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», в якому, зокрема, наголошується на тому, що проблема накопичення твердих побутових відходів розв'язуватиметься шляхом мінімізації їх утворення, забезпечення максимального використання ресурсоемних відходів, а проблема утилізації небезпечних відходів вирішуватиметься шляхом вдосконалення технологічних процесів та побудови високотехнологічних комплексів для їх утилізації [10]. Крім того, відповідно до вищезазначеного нормативно-правового акту, частка відходів, що захоронюються, до 2030 року має зменшитися з 50% до 35% до 2030 року. Також планується зменшення обсягу використання первинної сировини з 90% до 70%, що має бути пов'язане із збільшенням обсягів використання вторинної сировини, отриманої у результаті рециклінгу. Із вищенаведеного слідує, що перспективи розвитку утилізації в Україні досить оптимістичні, адже збільшення обсягів використання вторинної сировини на 20% та зменшення частки відходів, що захоронюються, на 15% в умовах сьогодення є потужним викликом для народу та держави.

Окремої уваги заслуговує Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р. У цьому нормативно-правовому акті наголошується на тому, що проблема відходів в Україні вирізняється особливою масштабністю і значимістю як унаслідок домінування в національній економіці ресурсоемних багатовідхідних технологій, так і через відсутність протягом тривалого часу адекватного реагування на її виклики. Значні масштаби ресурсокористування та енергетично-сировинна спеціалізація національної економіки разом із застарілою технологічною базою визначали і надалі визначають високі показники утворення та нагромадження відходів. Зокрема, у рамках відповідної стратегії планується створити мережу центрів запровадження більш чистих виробництв (технологій) для мінімізації обсягів утворення відходів (10 одиниць), запровадження у населених пунктах роздільного збирання відходів, які придатні до повторного використання та перероблення (5 000 одиниць), створення нових потужностей із переробки вторинної сировини (800 одиниць), зменшення кількості місць для видалення побутових відходів (з 6 000 до 300 одиниць) тощо [11].

Таким чином, кількість відходів, що утилізується в Україні, порівняно із провідними країнами світу надзвичайно мала, що вимагає від держави, яка відповідно до ст. 16 Основного Закону має своїм обов'язком забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України [12], вчинення активних дій та створення реальних механізмів для розвитку рециклінгу. Втім, які саме заходи може застосувати держава для того щоб збільшити відсоток відходів, що утилізуються? По-перше, необхідною є агітація та розвиток екологічної правосвідомості, адже саме остання має бути головним стимулом для того, щоб населення в Україні сортувало

сміття та розглядали його як вторинний ресурс, а не «відпрацьований матеріал». По-друге, варто зменшити оподаткування на сферу рециклінгу, адже низький податковий тиск сприяє виникненню більшого економічного інтересу фізичних та юридичних осіб в утилізації відходів. По-третє, видається доцільним виділяти з державного та місцевих бюджетів більшу кількість коштів на економічну підтримку підприємств, що займаються утилізацією відходів.

Висновки. Отже, сучасний стан утилізації відходів в Україні є досить невтішним, адже за 2020 рік було утилізовано лише 6,3% побутових відходів, а кількість відходів, які розміщуються на сміттєзвалищах та полігонах, невпинно зростає. Безсумнівно, це негативно впливає на екосистему, адже відходи під час їх зберігання виділяють шкідливі хімічні сполуки, що забруднюють ґрунт, підземні води та атмосферу. Єдиний вихід із цієї ситуації – рециклінг, який широко застосовується у провідних державах світу. Для того щоб він набув популярності і на території України, необхідним є вжиття з боку держави системи заходів, які підвищать екологічну правосвідомість населення. У разі вжиття вищезазначених та інших необхідних заходів зі сторони держави, цілі, що містяться в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» та Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 року і стосуються утилізації відходів, будуть досягнуті. Крім того, видається доцільним прийняти єдиний закон, яким було б урегульовано процедуру утилізації відходів та всіх тісно пов'язаних з цим процесів, адже сьогодні це питання регулюються різними нормативно-правовими актами, що не відповідає сучасним вимогам.

Список використаних джерел:

1. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2020 рік. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/teritory/stan-sfery-povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-v-ukrayini-za-2020-rik-2/> (дата звернення: 05. 08. 2021).
2. Ільченко В.М., Махитко В.С. Комплексна переробка та утилізація відходів як основа сталого економічного розвитку району. *Вісник ЖДТУ*. 2015. № 2 (72). С. 134–137.
3. Мальований А. Чому в Україні множаться сміттєзвалища і як з ними боротися. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/715801.html> (дата звернення: 05.08.2021).
4. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.08.2021).
5. Рибалкова О.В. Курс лекцій. Для студентів денної форми навчання. Спеціальність 101 «Екологія» Освітньо-кваліфікаційний ступінь «магістр». Харків : НУЦЗУ, 2016. 530 с.
6. Федунь М.В. Поняття та особливості регулювання утилізації відходів в екологічному праві Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 60–65.
7. Шегельман І.Р., Васильєв А.С., Шукин П.О., Галактионов О.Н., Суханов Ю.В. Рециклінг отходов: актуальность возрастает. *Инженерный вестник Дона*. 2014. № 3. URL: http://www.ivdon.ru/uploads/article/pdf/IVD_31_Shegelman_Vas.pdf_2479.pdf (дата звернення: 05.08.2021).
8. Рециклінг – це друге життя відходів. Національний лісотехнічний університет України. Науково-технічна бібліотека. URL: <http://library.nltu.edu.ua/index.php/novyny/751-retsiklinh-tse-druhe-zhyttia-vidkhodiv> (дата звернення: 05.08.2021).
9. Попович Н.П. Екологічно безпечний збір, транспортування та знешкодження твердих побутових відходів : дис. ... канд. техн. наук : 21.06.01. Львів, 2019. 209 с.
10. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 05.08.2021).
11. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 05. 08. 2021).
12. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.